

В.С. Поуль

E-mail: valenp@bk.ru

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕТАПІВ СТАНОВЛЕННЯ РЕГУЛЯТИВНОЇ ТА ПЛАНУВАЛЬНОЇ ФУНКЦІЙ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Постановка проблеми. У чинних нині Державних документах освіти зазначається, що однією з найважливіших є проблема становлення особистості дитини в процесі її підготовки до самостійного життя і самореалізації в навколишньому світі. Особливої актуальності вона набуває на перших стадіях онтогенезу, коли діти починають за допомогою мовлення опановувати власну поведінку та будувати її відповідно до соціальних умов.

Аналіз публікацій, виділення невирішених проблем. Згідно уявлень О.О. Леонтєва, В.С. Мухіної, І.П. Лаужикас, С.Є. Кулачковської та ін. науковців власне вольова поведінка дитини виникає з появою вмінь самостійно будувати мовленнєві висловлювання, але при вивченні вченими їх структур та особливостей побудови дітьми різного віку практично зовсім не розглядався зв'язок цих вмінь з освоєнням ними регулятивної та планувальної функцій мовлення. У роботах Л.С. Виготського, Р.Є. Левиної, В.І. Лубовського, О.Р. Лурії та ін. визначено взаємозв'язок розвитку вольових та мовленнєвих процесів у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, встановлено, що мовлення виконує регулятивну, планувальну функції у здійсненні ними поведінки та діяльності. Так, у дитини спочатку починає діяти регулятивна функція – вона поводитьсь, посилаючись на вимоги і вказівки дорослого, далі – планувальна – прагне самостійно скласти план своїх дій у діяльності, що виявляється в побудові нею власних висловлювань. Але науковцями не досліджувалися зміни цього зв'язку в динаміці розвитку волі та мовлення на перших етапах онтогенезу.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукових робіт нами запропоновано бачення можливого взаємозв'язку етапів освоєння регулятивної та планувальної функцій дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, який представлено на рис. 1.

Так, спочатку у дошкільників спостерігаються прояви регулятивної функції: дитина розуміє і безпосередньо підпорядковує свої дії і поведінку слову дорослого, оволодіває відстроченим виконанням його вимог, її власне гучне мовлення тільки супроводжує діяльність та констатує окремі елементи і результати (звітування або первинне узагальнення). Водночас вона в елементарному вигляді перевіряє, чи відповідають її дії цим вимогам.

Далі ця функція виявляється у дітей у ситуації взаємодії з однолітками, коли під час організації спільної діяльності вони аналізують і оцінюють їх дії на основі попереднього аналізу та оцінки цих дій дорослим, проявляють елементарний контроль і корекцію діяльності ровесників. Згодом оволодіння цими вміннями сприяє розвитку у дошкільників здатності до аналізу та оцінки власних дій і вчинків.

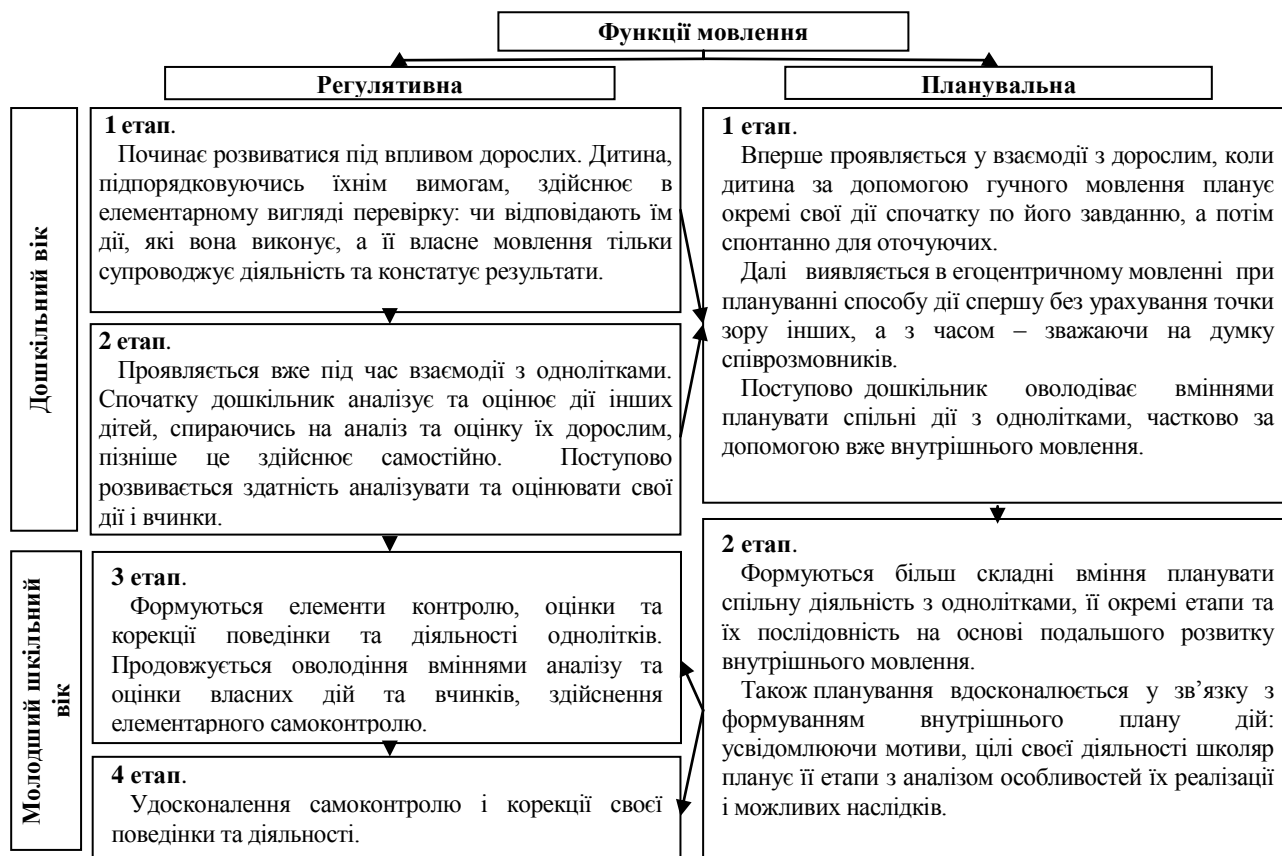

Рис. 1. Взаємозв'язок етапів становлення регулятивної та планувальної функцій мовлення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку

У молодшому шкільному віці регулятивна функція мовлення переходить на новий більш високий рівень функціонування за рахунок, по-перше, подальшого формування вмінь контролю, оцінки, корекції поведінки і діяльності однолітків; по-друге, удосконалення самоконтролю і корекції своєї поведінки та провідної діяльності.

Елементи планувальної функції мовлення також починають виявлятися в різних ситуаціях взаємодії дитини-дошкільника з дорослим спочатку при плануванні своїх дій по його завданню, а потім самостійно відповідно до події, яка безпосередньо відбувається. Надалі при взаємодії з однолітками у дошкільників поступово розвивається вміння планувати спосіб спільних дій на основі егоцентричного мовлення: спершу без урахування думки співрозмовників, потім – прислухаючись до їх точки зору.

Необхідність висловлювати свої наміри при спілкуванні з оточуючими спонукає дитину точніше зрозуміти конкретну ситуацію взаємодії, що сприяє виходу за її безпосередні межі. Тобто дитина переходить від конкретної наочної ситуації до її контексту, що виявляється у здатності усвідомлювати деякі мотиви, цілі і результати своєї поведінки та дій, а також в опануванні завдяки вже внутрішньому мовленню вміннями складання плану діяльності з однолітками, а саме: продумувати певні етапи окремих спільних дій та зіставляти їх послідовність.

У молодшому шкільному віці відбувається подальше становлення у дитини внутрішнього мовлення, яке забезпечує здійснення самоінструкції,

самоконтролю, самоаналізу та самооцінки дій і вчинків, тобто власної поведінки та діяльності. Також виникає одне з важливіших психологічних новоутворень – внутрішній план дій, який забезпечує школяру можливість формулювати цілі, визначати шляхи їх досягнення, тобто обирати й зіставляти різні варіанти дій, планувати їх послідовність та засоби реалізації з передбаченням можливих наслідків, що сприяє активному освоєнню планувальної функції мовлення.

Ми згодні з думкою Л. С. Виготського, В. І. Лубовського, Л. М. Самошкіної, що дошкільний вік є сензитивним для освоєння регулятивної функції. Саме в цей період відбувається оволодіння дитиною вміннями організовувати свої дії за допомогою гучного мовлення: констатувати, контролювати, оцінювати, вносити корективи. А перехід від оволодіння вміннями зовнішньої регуляції власної поведінки і дій до внутрішньої стає підґрунтям поступового освоєння планувальної функції.

Зміна зовнішнього мовленнєвого планування своїх дій внутрішньо мовленнєвим закладає основи для формування в молодшому шкільному віці здатності здійснювати планування. Наявність у деякій мірі сформованості внутрішнього плану дій у цей віковий період забезпечує учневі можливість визначати мету, планувати шляхи її досягнення, передбачати результати і наслідки своїх вчинків та реалізувати задум, що оптимізує розвиток планувальної функції мовлення. Відповідно, регуляція, контроль та оцінка своєї поведінки починають удосконалюватися. Отже, вищезазначене дає нам можливість припустити, що молодший шкільний вік є сензитивним для освоєння планувальної функції мовлення, яка в свою чергу оптимізує подальше становлення регулятивної. Це відбувається у зв'язку з тим, що дитина при плануванні своєї діяльності прогнозує її етапи, передбачає результати, вона в змозі ретельно відслідкувати успішність здійснення власних дій, бачити помилки, своєчасно їх виправляти, що свідчить про вдосконалення самоконтролю.

Висновки. Таким чином, при освоєнні функцій мовлення від початкового етапу до наступного спочатку розвивається регулятивна функція мовлення – діти діють відповідно до вказівок дорослих, оволодівають уміннями аналізувати й оцінювати дії інших, спираючись на їх аналіз і оцінку дорослим; далі – планувальна: старші дошкільники і молодші школярі прагнуть самостійно скласти план своєї діяльності, поступово навчаючись передбачати можливі наслідки власних вчинків. У цей час регулятивна функція продовжує своє функціонування, але на новому, більш вищому рівні – у дітей формуються вміння аналізувати й адекватно оцінювати результати власних дій, здійснювати самоконтроль і корекцію своєї поведінки та діяльності.